

Lecuppre-Desjardin, E., Bruaene, A.-L. van, *Emotions in the heart of the city (14th-16th century)* (Studies in European urban history (1100-1800) V; Turnhout: Brepols, 2005, 298 blz., ISBN 2 503 51618 1).

Het kon bijna niet missen: met de talrijke vormen van emotie-televisie, de uitingen van collectieve emotie bij begrafenissen van Bekende Persoonlijkheden, kortom de emotionering van het openbare leven, moesten vroeg of laat ook historici zich het thema eigen maken. Dat het uitgerekend de mediëvisten zijn die het voortouw nemen, is niet zo vreemd. In Huizinga's *Herfsttij der Middeleeuwen* beschikken zij immers over een belangrijke voorbeeldstudie. De meeste auteurs in de hier besproken bundel verwijzen ook inderdaad naar dit boek. De andere veel geciteerde auteur is de Amerikaanse mediëviste Barbara Rosenwein, die in recente publicaties aandacht heeft gevraagd voor dit aspect van het verleden. In deze tweetalige (Engels en Frans) bundel wordt de rol van emoties onderzocht in de context van laat-middeleeuwse stedelijke samenlevingen, voornamelijk in Vlaanderen, maar met vergelijkende bijdragen over Antwerpen, Florence, Spanje en Frankrijk.

Twee essentiële vragen lijken bij een dergelijk project aan de orde: waarin verschilt deze benadering van andere historische invalshoeken en wat is de toegevoegde waarde ervan? Het is een gelukkige keuze van de samenstellers (die zelf slechts anderhalve bladzijde inleiding hebben geschreven) dat zij Jeroen Deploige hebben gevraagd om een overzichtsartikel te schrijven over de sociaal-wetenschappelijke literatuur over emoties. Daarmee wordt een belangrijk raamwerk gegeven. Deploige laat zien hoe het veld in twee tradities uiteenvalt: een universalistische, overwegend biologisch georiënteerde, en een cultuur-relativistische, antropologische benadering. Moderne onderzoekers, voorop de Nederlandse psycholoog Nico Frijda, beschouwen emoties overigens als een combinatie van beide. Dat is vanzelfsprekend een zienswijze waarmee ook een historicus uit de voeten kan. Helaas stichten sommige auteurs vervolgens verwarring over het eigenlijk onderwerp. In de allereerste empirische bijdrage, van Lauro Martines over Florence, gaat het over geweld, dat misschien wel door emoties wordt ingegeven maar toch echt iets anders is. In het concluderende artikel van Walter Prevenier, een degelijke historiografische contextualisering van de inhoud van het boek, wordt de mentaliteitsgeschiedenis gepresenteerd als een voorloper van emotiegeschiedenis, zonder dat echter duidelijk wordt wat het onderscheid is. Verwarring ligt dus op de loer.

Sommige auteurs doen eigenlijk niet veel meer dan veronderstellen dat aan geobserveerde gedragingen ook sterke emoties ten grondslag moeten liggen. Zo bij voorbeeld Jelle Haemers in zijn artikel over de rol van emoties en rituelen in stedelijke oproeren. En evenzeer Peter Arnade, in een van de interessantste opstellen in het boek. Arnade behandelt het gedrag van Beeldenstormers in de zomer van 1566. Niet alleen probeert hij te laten zien dat, in afwijking van het door de autoriteiten als redeloos beschreven geweld, de Beeldenstorm juist systematisch gebeurde (geen nieuws natuurlijk), maar ook dat het geweld tegen de kerkelijke bezittingen, vooral heiligenbeelden, vaak een regelrechte imitatie

was van de martelingen die de autoriteiten zelf toebrachten aan ketters. Maar, wil de scepticus weten, wat is hieraan emotioneel?

Het wordt er niet eenvoudiger op als we constateren, zoals heel wat auteurs doen, dat de in de bronnen gearticuleerde emoties even goed een stijlfiguur kunnen zijn, als een verwijzing naar daadwerkelijk beleefde gemoedsbewegingen. Jan Dumolyn en Elodie Lecuppre-Desjardin geven er daarom de voorkeur aan de retoriek van de emotie te behandelen in hun bijdrage over de Brugse opstand van 1436-1638. Laurent Smagghe aarzelt in zijn bijdrage over Maria van Bourgondië, die in april 1477 in tranen de burgers van Gent smeekte om het leven te sparen van twee trouwe dienaren van haar vader: was de prinses werkelijk ontroerd, wat uiteraard best zou kunnen? Maar de meeste bronnen doen onbewogen verslag, zonder tranen; prinsessen werden ook niet geacht in het openbaar te huilen. Mariann Naessens constateert dat in de gerechtelijke dossiers van Gent, Brugge en Ieper emoties slechts zelden een rol spelen. Wanneer ze opduiken, zijn ze vaak geslachtsbepaald: haat en nijd worden door vrouwen aangevoerd, woede juist door mannen. Was dit het motief voor hun daad, of waren het de raadslieden van deze aangeklaagden die hen adviseerden zulke argumenten naar voren te brengen, vraagt Naessens zich terloops af. Jacqueline van Leeuwen demonstreert hoe in moraliserende teksten emoties als zodanig niet veroordeeld werden, maar wel als leidraad voor handelen. Wraak moest weloverwogen zijn. Daarom was het beter dit aan een gerechtelijke instantie over te laten, die zonder emotie dus weloverwogen een strafmaat kon bepalen. De rechter mocht overigens wel weer een zekere mate van emotie laten meewegen, bij voorbeeld compassie. Maar voorschriften blijven adviezen...

Na twee delen over achtereenvolgens oproeren en de justitie wordt het boek afgesloten met vier bijdragen over de emotie in het laat-middeleeuwse toneel. Dirk Coigneau bepleit een herwaardering van het emotionele aspect van rederijkerstoneel als een dynamisch element dat de handeling hielp voortbewegen. Stijn Brussels vestigt de aandacht op de emotionele ambities van een van de vertoningen tijdens de Blijde Inkomst in Antwerpen van 1549 en de manier waarop de aanbevelingen van de antieke retorica werden ingezet voor dit doel. In dit gedeelte hebben we vaster grond onder de voeten. Het probleem van een mogelijk onderscheid tussen retorische en reële emoties bestond hier immers niet; in de literatuur zijn alle emoties retorisch.

De conclusie moet luiden, dat deze bundel een interessante verkenning biedt van een nieuw thema waarover het laatste woord nog niet gesproken is.

Maarten Prak

Loo, V. van de, *De vrouw beslist. De tweede feministische golf in Nederland* (Wormer: Inmerc, Amsterdam: Internationaal informatiecentrum en archief voor de vrouwenbeweging (IIAV): 2005, 240 blz., ISBN 90 6611 544 0).

De vrouw beslist is geschreven ter gelegenheid van het zeventigjarig jubileum van het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging (IIAV). Vilan van de Loo, historica en journaliste, heeft van het IIAV de opdracht gekregen een toegankelijk publiekswerk te schrijven over de Tweede Feministische Golf. Ze heeft gebruik gemaakt van de verzameling foto's, affiches, publicaties en dergelijke van de IIAV-collecties, wat geresulteerd heeft in een rijk geïllustreerd en uitgebreid overzicht van deze roerige tijd. Uit eerdere publicaties van Van de Loo blijkt dat haar belangstelling vooral uitgaat naar 'moederlandse' geschiedenis en het culturele erfgoed van vrouwen. Met dit boek heeft zij een geslaagde poging gedaan een samenvattend, samenhangend en vrolijk beeld van de omvang en invloed van de Tweede Feministische Golf te geven. Ze heeft het ingedeeld in drie stadia: kabbelen, golven en uitwateren.

Het eerste deel, de vroege feministische golven (10-34), gaat over vrouwen als Aletta Jacobs en Wilhelmina Drucker, die opkwamen voor de rechten van vrouwen in een tijd, eind negentiende-begin twintigste eeuw, dat vrouwen alleen maar huisvrouw en moeder werden geacht te zijn. Van de Loo geeft een beeld van de moedige strijd die de vrouwen van deze Eerste Golf geleverd hebben. Ondanks hun acties bleef de vrouw nog altijd voornamelijk huisvrouw. Een voorbeeld hiervan is Fanny Blankers-Koen. Zij won vier gouden medailles op de Olympische Spelen van 1948, werd wereldberoemd, maar in Nederland betuttelend 'de vliegende huisvrouw' genoemd. Een ander voorbeeld is het wetsvoorstel uit 1937 van minister Romme van Sociale Zaken, dat vrouwelijke ambtenaren die in het huwelijk traden, met ontslag wegstuurde.

Met het artikel 'Het onbehagen van de vrouw', geschreven door Joke Kool-Smit in november 1967, wordt over het algemeen het begin van de Tweede Feministische Golf gemarkeerd. (48-182) De kern van het onbehagen komt neer op het gebrek aan zelfbeschikkingsrecht van de vrouw. Het artikel riep bij vrouwen zoveel reacties op, dat Kool-Smit, met aan haar zijde Hedy d'Ancona, in 1968 de actiegroep 'Man Vrouw Maatschappij' oprichtte. Terwijl MVM de overheid trachtte te overtuigen aan de hand van brieven en vergaderingen, ontstond er een nieuwe groep met minder geduld en meer gevoel voor mediagenieke acties, de Dolle Mina's.

Omdat 'de vrouw' natuurlijk niet bestaat, ontstonden er allerlei subgroeperingen waar bepaalde vrouwen zich beter bij thuis voelden en die op een andere manier actie voerden voor hun idealen. Zo ontstonden er organisaties voor radicaal-feministes, lesbische vrouwen, zwarte lesbische vrouwen en vrouwen die een speciaal doel nastreefden, zoals legalisering van abortus. Vrouwen kwamen vaak samen in praatgroepen. Van de vele acties die gevoerd zijn, is die voor abortus, met de leus: Baas in eigen buik, een van de felste en bekendste geweest.